

HORST DIETER BRABÄNDER

Niektóre problemy współczesnego gospodarstwa leśnego*

Some Problems of the Present-Day Forest Husbandry

Tradycyjne rozumienie gospodarki leśnej

W ostatnich dziesięcioleciach nastąpiły w gospodarce narodowej przemiany rzutujące w sposób drastyczny na sytuację ekonomiczną gospodarstwa leśnego. Udział produkcji leśnej w tworzeniu dochodu narodowego stał się w warunkach szybkiego rozwoju innych gałęzi produkcji wielkością bez większego znaczenia. Nastąpił gwałtowny rozwój wolnego, światowego rynku drzewnego i produktów z drewna. Import drewna i produktów z drewna nie podlega w Niemczech żadnym ograniczeniom. Dlatego też obserwuje się nieustanny wzrost tego importu, gdyż stanowi on coraz ważniejszą pozycję służącą do wyrównywania bilansu handlowego niemieckiej gospodarki preferującej działalność eksportową.

Wbrew wszelkim obawom przed grożącym deficytem surowca drzewnego, deficyt ten dotychczas nie wystąpił i nie należy go oczekiwać w najbliższej perspektywie. Drewna jest pod dostatkiem, zmienność popytu na drewno jest niewielka, a w związku z tym niewielki wzrost cen na surowiec drzewny nie jest w stanie wyrównać wzrostu kosztów prowadzenia gospodarki leśnej.

W związku z tymi zjawiskami następuje stałe pogarszanie się sytuacji ekonomicznej gospodarstwa leśnego. Prawie wszystkie państwowe gospodarstwa leśne są deficytowe. Rozwój prywatnych gospodarstw leśnych zmierza w tym samym kierunku i jest łagodzony dzięki państwowym dotacjom i ulgom podatkowym. Nie oznacza to, że zaniechane zostały działania racjonalizujące niemiecką gospodarkę leśną, i pozwalające zahamować te niekorzystne procesy. Owszem, racjonalizacja działalności gospodarczej w lasach była i jest prowadzona w szerokim zakresie, jednakże udało się przy jej pomocy osiągnąć jedynie tylko pewne spowolnienie tempa pogarszania się sytuacji ekonomicznej poszczególnych gospodarstw leśnych.

*Autor jest profesorem i zarazem dyrektorem Instytutu Ekonomiki Leśnictwa Uniwersytetu w Getyndze. Z Katedrą Ekonomiki Leśnictwa SGGW współpracuje od 1978 r.

Stale malejącej dochodowości osiągananej na produkcji drzewnej towarzyszy nieustanny wzrost znaczenia ochronnych i rekreacyjnych usług dostarczanych przez las. Usługi te podlegają sprzedaży rynkowej tylko w nielicznych przypadkach. Obciążają one poszczególne gospodarstwa leśne, wprowadzając nie w jednakowym stopniu, średnio jednak w wysokości 60 DM/ha/rok. Skarb państwa usiłuje rekompensować wymienione obciążenia finansowe, ale istnieje również tendencja do wprowadzenia zaostrożonych uregulowań prawnych związanych z ochroną środowiska, które znacznie ograniczą pole manewru rynkowego właścicieli lasu.

I jeśli nie traktuje się przedstawionego ponurego obrazu sytuacji finansowej gospodarstwa leśnego jako swego rodzaju zrzędzenia losu, to wtedy należy podjąć próbę sformułowania odpowiedzi na następujące pytania: a) czy jest prawdą, że gospodarstwo leśne rzeczywiście zaniedbało w ostatnich dziesięcioleciach przedsięwzięcia dostosowawcze do nowych warunków stwarzanych przez nieustanny rozwój współczesnego świata, oraz b) czy istnieją jakiegokolwiek szanse na usunięcie powstałych zaniedbań.

Sformułowanie odpowiedzi na zadane pytania należy do zadań niezwykle trudnych. Gospodarstwo leśne jest bowiem ciągle jeszcze niezwykle mocno związane z nawykami pochodzącymi z dalekiej przeszłości, kiedy rynek drzewny był rynkiem sprzedawcy. Obecnie jednak sytuacja taka uległa całkowitemu odwróceniu. Rynek drzewny przemienił się w rynek kupującego, a gospodarstwo leśne patrząc bezradnie na ten stan sądzi, że wymieniony rodzaj rynku został mu narzucony przez siły zewnętrzne. A przecież tak nie jest. Obecna, niekorzystna sytuacja ekonomiczna gospodarstwa leśnego jest w głównej mierze następstwem niedostatecznego dostosowania się do gwałtownych zmian, jakie zaszły i nadal zachodzą w całym cywilizowanym świecie.

Nowoczesne rozumienie gospodarki leśnej

W ciągu ostatnich dziesięcioleci zaszły w poszczególnych gałęziach gospodarki narodowej ogromne przemiany zarówno w sferze produkcji jak i w sferze zbytu. Gospodarstwo leśne nie dokonało w tym zakresie, a zwłaszcza w sferze zbytu wytwarzanych dóbr i usług, żadnych istotniejszych postępów. W związku z tym nie należy się dziwić, że gospodarstwo to po prostu nie nadąża z dostosowaniem się do szybko zmieniających się warunków gospodarczych, społecznych i politycznych.

Nie można jednak nie zwrócić uwagi na pewne specyficzne cechy gospodarstwa leśnego, które ów brak dostosowywania się warunkują. Do nich należą m.in. ograniczone przez barierę praw przyrody możliwości zwiększania produkcji i wydajności pracy, wyjątkowo długi okres wyrastania drzew i drzewostanów, brak możliwości koncentracji produkcji i korzystania z walorów technizacji i automatyzacji w takim stopniu, jak to ma miejsce w innych gałęziach gospodarki.

Ale nie można w niniejszych rozważaniach nie wskazać na jeden z niezwykle ważnych elementów wchodzących w skład zaniedbań powodujących niedostateczne dostosowanie się gospodarstwa leśnego do współczesnego świata. Jest nim brak urynkowienia usług powstających dzięki spełnianiu przez las funkcji ochronnych i rekreacyjnych. Sfera zbytu gospodarstwa leśnego powinna współcześnie obejmować wszystkie rodzaje produktów i

wszystkie rodzaje usług dostarczanych przez gospodarstwo leśne. I przyznać trzeba, że pomimo stale rosnącego popytu na ochronne i rekreacyjne usługi dostarczane przez las, gospodarstwo leśne nie umiało tej szansy ani odpowiednio rozpoznać, ani należycie wykorzystać. Gorzej, bo gospodarstwo leśne przyglądając się temu zjawisku beczynnienie dopuściło do ustawowego zakwalifikowania niektórych usług dostarczanych przez las za dobra o charakterze ogólnospołecznym i ogólnodostępnym.

Ponieważ gospodarstwo leśne nie poradziło sobie z urynkowaniem usług uzyskiwanych dzięki ochronnym i rekreacyjnym funkcjom lasu, uczynili to inni przedsiębiorcy przewidujący uzyskanie na tym polu finansowych sukcesów. Do nich należą głównie: przedsiębiorstwa turystyczne, biura podróży, przedsiębiorstwa wodociągowe i producenci piwa. Ale nawet w przypadkach, kiedy w danych warunkach lokalnych zdarzy się, iż ilość darmowo dostarczonych przez las usług o charakterze ochronnym i rekreacyjnym jest niewystarczająca, i kiedy ze strony korzystających z tych usług wyrażana jest gotowość ponoszenia kosztów na zwiększenie tego rodzaju usług, to okazuje się, że gospodarstwo leśne jest dopiero w początkowej fazie poszukiwania sposobów uregulowania tego niezwykle ważnego problemu.

Jakkolwiek finansowe rozwiązanie wymienionego problemu będzie miało decydujące znaczenie dla przyszłości gospodarstwa leśnego, to jednak poglądy na ten temat są nie tylko zróżnicowane, ale często również przeciwstawne. Wśród niektórych kierowniczych przedstawicieli gospodarstwa leśnego panuje bowiem przekonanie, że ochronnych i rekreacyjnych usług lasu nigdy nie będzie można urynkować, a jeśli nawet się je urynkowi, to nie przyniesie to oczekiwanego efektu. Tego rodzaju poglądom można przeciwstawić pewne, wprawdzie jeszcze niezbyt liczne przypadki, kiedy to określone przedsiębiorstwa leśne dostarczają określonych rodzajów usług ochronnych lub rekreacyjnych wyłącznie na podstawie zawartych umów.

Przykładem takich rozwiązań są nie tylko umowy związane z kontraktową ochroną przyrody, ale również rejon Westfalen-Lippe, na terenie którego zawarto dotychczas 36 umów na dostarczenie leśnych usług o charakterze ochronnym i rekreacyjnym. Większość usług dotyczy wypoczynku, ochrony przyrody i gospodarki wodnej. Natomiast głównymi partnerami umów zawieranych z gospodarstwami leśnymi są najczęściej: jednostki gospodarki komunalnej, lokalne organizacje społeczne, organizacje sportowe i przedsiębiorstwa.

Intensywność, ekstensywność, racjonalizacja i gospodarność w gospodarstwie leśnym

Liczba gospodarstw leśnych, których przychody ze sprzedaży drewna nie wystarczają na pokrycie bieżących nakładów, ciągle rośnie. Dotychczasowe wyobrażenia o idealnej harmonii jaka będzie występowała we współczesnym gospodarstwie leśnym okazały się błędne. Dobrowolna rezygnacja z włączenia gospodarstwa leśnego do protekcjonizmu państwowego na wzór zastosowany w krajach EWG w gospodarstwach rolnych była związana z nadzieją na rychłe urynkowanie ochronnych i rekreacyjnych funkcji lasu. Jak jednak wiadomo, nadzieja ta nie została spełniona.

Z tego wynika, że gospodarstwo leśne znalazło się pod względem ekonomicznym w bardzo złej sytuacji a funkcja dochodowa poszczególnych gospodarstw leśnych albo nie może być realizowana w ogóle, albo też tylko w stopniu bardzo ograniczonym. Taki stan rodzi wiele pytań dotyczących ekonomicznych środków pozwalających na wyeliminowanie niekorzystnych zjawisk. Chodzi tu także o prawidłowy poziom intensywności gospodarstwa leśnego oraz o przestrzeganie zasad racjonalności i gospodarności.

Intensywność, ekstensywność, racjonalizacja i gospodarność są pojęciami często różnie rozumianymi. Gospodarność jest ekonomiczną zasadą, która postuluje, aby określone cele były osiąganym przy użyciu najmniejszej ilości środków, względnie, w przypadku kiedy tych środków jest zbyt mało, aby przy ich użyciu można było osiągnąć możliwie największą część określonego celu. Natomiast racjonalizacja to nic innego jak dążenie do urzeczywistnienia zasad ekonomicznych. W przypadku kiedy do osiągnięcia danego celu używamy więcej czynników produkcji niż to miało miejsce dotychczas, a więc więcej pracowników, materiału lub kapitału, wtedy mamy do czynienia z intensyfikacją. Odwrotność przedstawionego przypadku, czyli osiągnięcie danego celu przy użyciu mniejszej ilości środków nazywa się ekstensyfikacją.

Poziom intensywności określonego gospodarstwa leśnego jest optymalny wtedy, kiedy ustalone dla tego gospodarstwa zadania i cele są osiąganym przy zużyciu najmniejszej ilości środków. Zarówno dla intensywności, jak i dla wszystkich pozostałych, przytoczonych pojęć, decydujące znaczenie będzie miał zatem wyłącznie rodzaj wyznaczonych zadań i celów. W gospodarstwie leśnym mogą one być różne, zarówno pod względem ilościowym jak też pod względem jakościowym.

Trzy ostatnie 10-lecia przebiegały pod znakiem walki o obniżkę kosztów działalności gospodarczej w leśnictwie. Odbywało się to drogą racjonalizacji, na którą skierowane zostały wszystkie wysiłki. Działo się tak wskutek stale rosnących cen środków i przedmiotów pracy stosowanych w gospodarstwie leśnym, a zwłaszcza wskutek rosnących kosztów robocizny. Dzięki racjonalizacji udało się m.in. corocznie obniżać liczbę godzin pracy ręcznej przypadającej na 1 ha powierzchni leśnej, a także liczbę pracowników administracji leśnej. Dodać tu też należy oszczędności uzyskiwane dzięki rezygnacji z wprowadzaniem efektywnych, ale zarazem mało efektywnych rozwiązań gospodarczych, oraz dzięki zmianom dotychczasowych form organizacji produkcji i pracy. Ponieważ w chwili obecnej nie oczekuje się bardziej rewolucyjnych zmian w technice produkcji leśnej, przeto możliwości wpływu przedsięwzięć racjonalizacyjnych na wysokość kosztów produkcji leśnej stają się dość ograniczone. Należy jednak odróżnić prawdziwą racjonalizację od takich przedsięwzięć ekstensyfikacyjnych, które dążą do redukcji wielkości nakładów jedynie tylko z uwagi na niepewność spodziewanych efektów gospodarczych.

Również dochody ze sprzedaży drewna oceniane z punktu widzenia ilości i jakości drewna nie mogą ulec większemu wzrostowi. Fakt ten sprawia, że gospodarstwo leśne w porównaniu z innymi ekspansywnymi gałęziami przemysłu traci coraz więcej na swej względnej wartości. Traci zwłaszcza wtedy, kiedy w rachunku wyników uwzględniona zostaje tylko wartość produkcji drzewnej. Dążenie do ilościowego i jakościowego polepszenia produkcji drzewnej może przynieść efekty dopiero po dłuższym okresie. Z tego też względu, sugestie dotyczące korzystnych rezultatów finansowych jakie będzie można uzyskać dzięki intensyfikacji trzebieży, nie rozwiązuje bieżących problemów gospodarstwa leśnego. W prakty-

ce występuje raczej skłonność do opóźniania względnie nawet całkowitego zarzucenia tych przedsięwzięć, które powodują początkowo jedynie powstawanie kosztów, natomiast uzyskanie niezbyt pewnych dochodów zapewniają dopiero po upływie dziesięcioleci. Kształtowanie się cen drewna nie dotrzymuje bowiem kroku drożeniu narzędzi, materiałów i siły roboczej wykorzystywanych w toku produkcji leśnej. Przyczyny tego stanu rzeczy są ogólnie znane i pozostają w ścisłym związku ze specyficznymi cechami lasu i produkcji leśnej.

Ochrona przyrody oparta na kontraktach zawieranych z gospodarstwem leśnym

Nowe rozwiązania stosowane w dziedzinie ochrony przyrody stwarzają możliwość realizowania celów ochrony przyrody m.in. drogą zawierania z gospodarstwami leśnymi odpowiednich kontraktów (umów). Tak zwana "kontraktowa ochrona przyrody" opiera się na dobrowolnej i prawnie zabezpieczonej umowie dwóch partnerów, z których jeden zamawia u drugiego określone usługi, które ten ostatni zgadza się wykonać w zamian za określone wynagrodzenie. Chodzi tu o najzwyczajszą formę wymiany jaka występuje na wolnym rynku, gdzie ceny kształtują się pod wpływem podaży i popytu.

Lista usług gospodarstwa leśnego na które jest zgłaszane zapotrzebowanie ze strony instytucji ochrony przyrody obejmuje wiele pozycji, przy czym do ważniejszych należą następujące:

- całkowite lub częściowe ograniczenie użytkowania lasu,
- ograniczenie w wyborze składu gatunkowego drzewostanów,
- preferowanie określonych metod hodowli lasu,
- całkowity lub częściowy zakaz stosowania urzędowo dozwolonych środków ochrony roślin,
- całkowity lub częściowy zakaz podejmowania przedsięwzięć mających na celu zachowanie lub polepszenie jakości siedlisk,
- całkowity lub częściowy zakaz udostępniania lasu,
- inne przedsięwzięcia podejmowane w interesie ochrony przyrody.

Niezwykle ważną podstawę rozwijającej się w Niemczech idei "kontraktowej ochrony przyrody" stanowią materiały pomocnicze ułatwiające dokonywanie ekonomicznych kalkulacji, wchodzących w skład poszczególnych umów — kontraktów. Materiały te składające się z odpowiednich wskazówek metodycznych oraz wskaźników i zestawień tabelarycznych podlegają nieustannemu doskonaleniu i aktualizacji.

Prognoza

Zmiany ekonomicznej sytuacji gospodarstwa leśnego jakie wystąpiły w ciągu ostatnich dziesięcioleci wydają się potwierdzać prawdziwość tezy o zmniejszającej się roli sektora produkcji pierwotnej w miarę jak postępuje rozwój społeczeństwa uprzemysłowionego. Wymieniona teza przewiduje jednocześnie ogromny rozwój sektora trzeciego, czyli sektora obejmującego różnorodne usługi. A zatem sektora, w skład którego wchodzi m.in. ochronne i rekreacyjne funkcje lasu. Jest zatem niezwykle ważnym zadaniem współczesnego

gospodarstwa leśnego, uczynienie z wymienionych funkcji przysłowiowej “drugiej nogi” gospodarstwa leśnego. Pokrywaniu rosnącego popytu na różne rodzaje dóbr dostarczanych przez środowisko przyrodnicze może służyć m.in. “kontraktowa ochrona przyrody”, która ma w przyszłości odegrać znaczną rolę. Oczywiście, jest to tylko jedna z tego rodzaju szans, których wykorzystanie zależeć będzie od aktywności zarówno nauki jak i praktyki leśnej.

Jeżeli jednak gospodarstwo leśne zdecyduje się nadal kroczyć dotychczasową, starą drogą, oraz jeżeli zrezygnuje z rozwijania własnych koncepcji urynkwienia ochronnych i rekreacyjnych usług świadczonych przez las, to wtedy zarówno zakres jak i swoboda manewru gospodarczego w lasach będą się stawały coraz mniejsze.

*Z niemieckiego przełożył
Tadeusz Marszałek*

Literatura

1. **Brabänder H.D.:** Krise oder Wandel in der Forstwirtschaft. Der Forst-und Holzwirt. Nr 14/1987.
2. **Brabänder H.D.:** Produktionsorientierte oder absatzorientierte Forstwirtschaft. Holz-Zentralblatt. Nr. 23/1992.
3. **Brabänder H.D.:** Vertragsnaturschutz — eine Chance für Forstwirtschaft. Forstarchiv. Nr 1/1992.

Summary

The author analyses the causes of a difficult economic situation of the majority of forest enterprises in Germany. He states that the critical situation of the forest business is a consequence of insufficient accommodation of the forest husbandry to fast changes in economic, political and social conditions. He suggests seeking new ways of progress in forestry as well as a development of modern concepts of marketing protective and recreational functions of forests.